

СТАНОВИЩЕ

от проф. д.с.н. Пепка Бояджиева,
Институт по философия и социология, БАН

относно трудовете на **доц. д.с.н. Мартин Иванов**, участник в конкурс за академичната длъжност „професор“, обявен от Софийския университет „Св. Кл. Охридски“, за нуждите на Философски факултет по професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология), ДВ бр. 32 / 09.04.2024 г.,

1. Обща характеристика на научната, научноприложната и педагогическата дейности на кандидата

Доц. д.с.н. Мартин Иванов е единствен кандидат в обявения конкурс за академичната длъжност „професор“ за нуждите на Философски факултет при Софийския университет по професионално направление 3.1 Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология). Конкурсът напълно съответства на образователния и научния профил на кандидата, на неговите научни постижения, преподавателска и експертна дейности.

Материалите за участие в конкурса са изготвени законосъобразно, коректно и прецизно. За участието си в конкурса за академичната длъжност „професор“ доц. Мартин Иванов представя хабилитационен труд – монографията „Бившите хора“ на концлагерна България“, издадена през 2023 г. от издателство „Сиела“ в обем от 374 стр., част от монография в съ-авторство и 13 статии и студии на български и английски езици, 5 от които са самостоятелни. Представените публикации, както и другите документи по конкурса, съответстват на националните изисквания за академичната длъжност „професор“.

Държа специално да отбележа, че през 2021 г. доц. Иванов успешно защити дисертационния си труд „Да плуваш срещу прилива: Българските текстилни занятия и прерастването им във фабрична индустрия, 1800-1912“ и придоби научната степен „доктор на социологическите науки“.

Доц. Иванов умело съчетава искрена отдаденост на педагогическата си работа с постоянна ангажираност със сериозни и теоретично промислени научни изследвания, а също и с активна експертна и гражданска дейност. Академичните и обществените му изяви впечатляват с отстояването на високи професионални критерии и ярко изразени и солидно аргументирани собствени позиции.

2. Съдържателен анализ на научните постижения на кандидата

Според Фернан Бродел за разлика от историците, по чиято мисъл “времето лепне ... както пръстта по лопатата на градинаря”, социолозите почти винаги успяват да се измъкнат от времето на историята – “те търсят убежище в момента, който винаги е настоящ, сякаш увиснал над времето, или в повтарящите се явления, които нямат възраст” (Бродел, История и социални науки. Дългосрочният период. В: Историци за историята, т.1. С., 1985: 198, 202). Чрез статията си “Приютяването на социологията в настоящето” Норбърт Елиас също отправя обвинения към социолозите, че не проявяват интерес към миналото и оценява тази ориентация не само като твърде далече от „уроците” на класиците на социологията (например Вебер), но и като игнорираща историчността на социалното (Elias, 1987). Позволих си да цитирам тези големи мислители, за да открия колкото се може по-релефно основният – според мен – научен принос на публикациите и цялостната академична дейност на доц. Иванов – не просто развитието на историческата социология, а утвърждаването на ключовата важност на въпроса за отношението между социологията и историята и на постоянната необходимост от критично осмисляне както на основанията, методите и емпиричната база на всяка от тях, така и на възможностите за взаимно допълващо се използване на различни емпирични източници. Аз ценя особено високо способността на доц. Иванов да прави сериозно аргументирани критични анализи на събития и процеси от по-близкото и по-далечното ни минало, отказът му от прибързани и очевидни обяснения и обобщения, „вкусът“ към детайла и осмислянето на сложността и многоаспектната обусловеност на изследваните социални феномени, както и изострената му чувствителност към наболели – и дори кризисни – проблеми в нашето общество. В публикациите на доц. Иванов фундаменталната историчност на социалните процеси и явления не се постулира, а се разкрива чрез конкретни анализи, които показват как миналото „се утаява“ в настоящето и как отминали образи, гласове и действия „се наслагват“ върху и моделират последвали събития.

Сред публикациите на доц. Иванов, представени за участие в настоящия

конкурс, несъмнено се откроява монографията „Бившите хора“ на концлагерна България, издадена през 2023 г. от издателство „Сиела“.

Монографията е оригинално научно изследване, както от гледна точка на своя предмет, така и на реализирания подход. Тя е първото систематизирано проучване на жертвите на политическите репресии през 45-те години комунистически режим, което им „дава думата“, опитва се „да чуе гласовете им“ и да осмисли казаното, недоизказаното и премълчаното в контекста както на по-широката социална среда, така и на конкретните лични биографични траектории.

Като самостоятелен принос на монографията на доц. Иванов ще открия обоснования и използван от него подход към емпиричния материал, на който се основава анализът. Определям този подход като едновременно комплексен и критически. От една страна, доц. Иванов създава огромна база данни – 309 интервюта и мемоарни разкази, 62 ex-post биографични реконструкции, многобройни свидетелства от така наречената Комисия по досиетата, опитвайки се да следва едновременно както биографичния подход, така и официалните свидетелства. От друга страна обаче, доц. Иванов проблематизира предимствата и рисковете на всеки от тези източници и особено на самостоятелното им използване.

Важен принос в изследването на доц. Иванов е, че със своите анализи той не само проучва и систематизира огромен изворов материал, но и успява аналитично да разграничи и емпирично да опише ключови феномени в начина на функциониране на комунистическия режим и в жизнените траектории на дореволюционните елити, като:

- 1) различните форми на дискриминация, използвани от политическата власт срещу „бившите хора“ – физическите репресии; имуществените репресии и дискриминация и
- 2) многообразието от житейски стратегии, чрез които представителите на дореволюционните елити се опитват да се адаптират към новата политическа и социална реалност.

Високо ценя стремежа на доц. Мартин Иванов да формулира и отстоява позиции по актуални и „заредени с обществено напрежение“ теми. Така например, той се включва в много чувствителния, както от политическа, така и от морална гледна точка, дебат за досиетата и агентите на Държавна сигурност. Отчитайки спецификата на комунистическия режим, масовото и безконтролно унищожаване на досиета и документи на политическата полиция в периода, непосредствено след 10 ноември 1989 г., както и многобройните случаи на принудително деклариране на „доброволно“ сътрудничество, доц. Мартин Иванов проблематизира разглеждането на архивните

свидетелства от комунистическия режим като първични и заслужаващи пълно доверие документи. Той откроява рисковете от безкритичното позоваване на документите на Държавна сигурност, характеризирайки ги като „едномерни“ и с проблематична безпристрастност (с. 32), доколкото чрез тях се възпроизвежда гледната точка само на една от страните, включени в политическите репресии, и то на онази, която е отражение и продължение на официалната политическа власт.

В монографията на доц. Мартин Иванов се съдържат и някои по-конкретни тези, които аз оценявам като важни и приноси. Например:

- Тезата, че заличаването на „бившите класи“ е от ключово значение и затова е цел за комунистическия режим „не толкова заради тяхната капиталистическа и експлоататорска природа, а заради стремежа да се разчисти всяка потенциална конкуренция на властта“ (с. 19);
- Разбирането, че „елитът“ в едно предимно аграрно и с начеваща модернизация общество „се отличава не толкова по своя икономически, социален и културен, колкото по притежавания от него символичен капитал“, по такива „символи на „различност“ като родова памет, генеалогия, фамилен дом, лайфстайл..., отвореност към света“ (с. 23-24);
- Тезата, че значителният „субективизъм при подбора на жертвите и тяхното разпределение вътре в концлагерна България цели да засили страха, ужаса и оттам – макар и парадоксално – тоталния контрол върху „бившите хора““ (с. 46).

Бих искала да обърна внимание и върху интелектуалната честност на доц. Мартин Иванов. Важна характеристика на изследователския му стил е отказът от едностранчиви и опростенчески мисловни схеми и обяснителни модели. Същевременно, доц. Иванов не се опитва „да изнасилва“ емпиричния материал, за да обоснове своите тези и изводи, а откровено признава неговите ограничения в случаите, когато няма убедителни и надеждни данни и свидетелства, за да се направи обобщение или да се формулира теза, например: „[с]ъбраните тук спомени и интервюта не дават точен отговор доколко пробивите към някоя от по-интелектуалните професии са плод на качества, щастлива случайност, връзки, „добри хора“, или това, което Стефан Бочев нарича „стопански полезни буржоа“ (с. 123).

Оценявам самооценката на приносите от доц. Иванов като аргументирана и отразяваща наистина действителни теоретични постижения.

3. Коментари на рецензента по представените трудове на кандидата

Ще отправя една покана-предложение за бъдеща статия към доц. Мартин Иванов. Основание за това ми дава фактът, че той има историческо образование, а същевременно и сериозен интерес и публикации в областта на историческата социология, като в последната си монография използва разнообразен емпиричен материал – както архивни източници, така и биографични интервюта, и данни от мащабно социологическо изследване.

В началото на 90-те години на миналия век *Британското списание по социология* публикува няколко силно полемични статии за отношението между историята и социологията. Дискусията бе провокирана от статия на известния английски социолог Джон Голдторп (Goldthorpe, J. H. 1991. The Uses of History in Sociology: Reflections on Some Recent Tendencies. *British Journal of Sociology*, 42, 2: 211-30). Една от тезите на Голдторп е, че съществува голяма разлика между историята и социологията, която често се пренебрегва, и която се отнася до природата на данните, които двете дисциплини използват, по-конкретно, до начина, по който тези данни се създават”. Според английския социолог, за изследването на миналото историята може да разчита само на историческите реликви (останки), които при това са ограничени и непълни. В противоположност на историците социолозите могат сами да създават своите емпирични данни. В това, настоява Голдторп, е тяхното голямо предимство и затова те не трябва необмислено да се обръщат към историята, а да правят това само при наличие на достатъчно основания и с пълно съзнание за ограниченията, с които ще се сблъскат. Последвалата дискусия (виж например: Bryant, J. M., 1994. Evidence and Explanation in History and Sociology: Critical Reflections on Goldthorpe’s critique of Historical Sociology. *British Journal of Sociology*, 45, 1; Mann, M. 1994. In Praise of Macro-Sociology: A Reply to Goldthorpe. *British Journal of Sociology*, 45, 1; Goldthorpe, J. H. 1994. The Uses of History in Sociology: A Reply. *British Journal of Sociology* 45, 1) откри предимства и недостатъци както на историческите свидетелства, така и на данните от социологически изследвания. Моята покана към доц. Мартин Иванов е да включи в бъдещите си творчески планове подготовката на една статия, в която да осмисли този проблем, като използва и собствения си опит,

4. Лични впечатления на рецензента от кандидата

Със своите научни изследвания и публичните изяви доц. д-р Мартин Иванов се утвърди като един от авторитетните български социални учени, който успява да прокарава

„мостове“ между академичната общност и широката общественост. Убедена съм, че и в бъдещето си професионално развитие той ще продължи успешно да съчетава строгите академични изследвания с ангажирана преподавателска дейност и отговорно и активно обществено присъствие.

5. Мотивирано и ясно формулирано заключение

Върху основата на всичко казано по-горе за високите научни постижения, богатия изследователски и преподавателски опит и активна експертна дейност на доц. д.с.н. Мартин Иванов категорично препоръчвам на членовете на уважаемото жури и на Факултетния съвет на Философски факултет при Софийски университет да гласуват единодушно в подкрепа на избирането на д.с.н. Мартин Иванов на академичната длъжност „професор“, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Социология – Историческа социология). Избирането на доц. Иванов на академичната длъжност „професор“ ще бъде заслужено признание за неговите академични постижения и ще допринесе за бъдещето развитие на Философски факултет и катедра „Социология“ като водещи образователни и научни центрове в областта на социалните науки.

Проф. Пепка Бояджиева

15.08.2024 г.